

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ імені М.П.ДРАГОМАНОВА**

“ЗАТВЕРДЖЕНО”

Декан факультету педагогіки і психології

_____ Т.О.Олефіренко

“ _____ ” _____ 20__ року

РОБОЧА ПРОГРАМА

нормативної навчальної дисципліни

АКАДЕМІЧНИЙ ЖИВОПИС

освітнього ступеня магістр

галузь знань 02 Культура і мистецтво
спеціальності 023 Образотворче мистецтво, декоративне
мистецтво, реставрація
шифр за навчальним планом ПП01

Робоча програма розроблена на підставі навчальної програми “Академічний живопис”, затвердженої на засіданні Вченої ради НПУ імені М.П.Драгоманова від “ ____ ” _____ 20 ____ року, протокол № ____.

Розробники програми: Шалварова К.С., старший викладач кафедри образотворчого мистецтва НПУ імені М.П.Драгоманова,
Труш В.М., старший викладач кафедри образотворчого мистецтва НПУ імені М. П. Драгоманова

Затверджено на засіданні кафедри образотворчого мистецтва

“ ____ ” _____ 20 ____ року, протокол № ____

Завідувач кафедри

_____ (Шевнюк О.Л.)
(підпис) (прізвище та ініціали)

Опис дисципліни
Шифр дисципліни ПП01

Загальні характеристики дисципліни	Навчальне навантаження з дисципліни		Методи навчання і форми контролю
Галузь знань 02 Культура і мистецтво	Кількість кредитів - 12		Методи навчання пояснювально-ілюстративний проблемно-пошуковий творче завдання
Спеціальність 023 Образотворче мистецтво, декоративне мистецтво, реставрація	Загальна кількість годин		
	<i>Денна - 360</i>	<i>Заочна</i>	
Освітній рівень: магістр	Лекції		
	Аудиторні заняття		
Нормативна	130		Форми поточного контролю Оцінювання практичних завдань
	Лабораторні заняття		
Рік вивчення дисципліни за навчальним планом - 1	130		
	Індивідуальні заняття		
Семестр – 1-2			
	Самостійна робота		
Тижневе навантаження (год) аудиторне – 4, 6 самостійна робота- 6	230		Форма підсумкового контролю залік екзамен
	Співвідношення аудиторних годин і годин СРС		
Мова навчання - українська	1:1,5		

Предмет вивчення навчальної дисципліни

закономірності та технологічні особливості створення колірною зображення на площині, способи перетворення мотиву засобами живопису.

Міждисциплінарні зв'язки – історія образотворчого мистецтва, рисунок, композиція, декоративно-прикладне мистецтво.

Мета і завдання навчальної дисципліни

Мета: оволодіння класичними прийомами академічного живопису з метою створення реалістичних зображень предметів оточення, фігури людини в середовищі та просторі на площині.

Завдання: поглиблене вивчення живописної грамоти, розвиток специфічного живописного бачення та мислення, відчуття кольору і тону, навичок практичної роботи з художніми матеріалами.

Навчальний матеріал дисципліни, зміст практичних занять, критерії та порядок оцінювання та додаткова інформація розміщені на веб-сайті курсу за посиланням <https://moodle.npu.edu.ua/enrol/index.php?id=2186>

II. Основні результати навчання та компетентності, які вони формують

№з/п	Результати навчання	Компетентності
1	ПР02. Інтерпретувати та застосовувати семантичні, іконологічні, іконографічні, формально-образні і формально-стилістичні чинники образотворення.	К08. Здатність переосмислювати базові знання, демонструвати розвинену творчу уяву, використовувати власну образно-асоціативну мову при створенні художнього образу.
2	ПР03. Володіти інноваційними методами та технологіями роботи у відповідних матеріалах.	
3	ПР10. Визначати мету, завдання та етапи мистецької та освітньої діяльності, сприяти оптимальним соціально-психологічним умовам для якісного виконання роботи.	К16. Здатність створювати затребуваний на художньому ринку суспільно значущий продукт образотворчого мистецтва.

III. Тематичний план дисципліни

На вивчення дисципліни відводиться 12 кредити ЄКТС 360 год.

№ з/п	Назви модулів і тем	Кількість годин (денна форма навчання)					Кількість годин (заочна форма навчання)				
		Ауд	Лекц	Сем (сем)	Лаб	СРС	Ауд	Лекц	Прак (сем)	Лаб	СРС
	Модуль 1. Тематичний живопис об'єктів навколишнього середовища з включенням постаті людини	52				96					
1	Тема 1. Живопис складного тематичного багатопланового натюрморту.	22			22	40					
2	Тема 2. Живопис фігури людини в історичному костюмі та в антуражі	30			30	30					
3	Тема 3. Етюд оголеної фігури зі спини у багатоколірному середовищі.					26					
	Модуль 2. Живопис людини у поєднанні з об'єктами оточення	78			78	134					
4	Тема 4. Живопис оголеної натурниці в складному ракурсі з відображенням у дзеркалі.	40			40	40					
5	Тема 5. Характерний поясний портрет натурника (натурниці) у головному уборі.	38			38	44					
6	Тема 6. Творча композиція з весняних квітів					50					
Разом:		130			130	230					

IV. Зміст дисципліни

Назва модулів, тем та їх зміст	К-сть год.	
	Всього	Лекцій
Модуль 1. Тематичний живопис об'єктів навколишнього середовища з включенням постаті людини.	52	

<p>Тема 1. Живопис складного тематичного багатопланового натюрморту.</p> <p>Матеріали та інструменти олійного живопису, особливості роботи з ними. Різноманітні техніки та прийоми олійного живопису (лесування, корпусне письмо, синтез окреслених технік з включенням додаткових матеріалів). Специфіка побудови композиції натюрморту певного історичного періоду з відповідною до цього періоду атрибутикою й притаманною йому колірною гамою. Робота над обраним мотивом з врахуванням технологічних вимог до виконання завдання. Технологія живописного опрацювання натюрморту, що проробляються виконавцем у відповідній до його авторського стилю манері. Технологічні особливості виконання короткотривалого етюдів і довготривалої роботи. Стилістична переробка складного тематичного натюрморту.</p> <p>Рекомендовані інформаційні джерела:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Бесчастнов Н.П. и др. Живопись: Учебное пособие для студ. высш. учеб. заведений– М.: ВЛАДОС, 2003. 2. Шашков Ю.П. Живопись и ее средства: Учебное пособие для вузов.-М.: Ис-во, 2006. 3. Шевнюк О.Л. Методика навчання образотворчого мистецтва у ВНЗ. – К., 2016. 	22	
<p>Тема 2. Живопис фігури людини в історичному костюмі та в антуражі.</p> <p>Форма, колір і тон у зображенні людини. Відпрацювання способів досягнення живих, рухливих ефектів в олійному живописі шляхом використання мастихіну й штампів. Засвоєння способів доцільного поєднання прийомів пастозного письма й лесування в одній роботі. Особливості створення художнього образу при живописі постаті людини як суб'єкта історичного процесу з атрибутикою певного історичного періоду.</p> <p>Рекомендовані інформаційні джерела:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Бесчастнов Н.П. и др. Живопись: Учебное пособие для студ. высш. учеб. заведений– М.: ВЛАДОС, 2003. 2. Шашков Ю.П. Живопись и ее средства: Учебное пособие для вузов.-М.: Ис-во, 2006. 3. Шевнюк О.Л. Методика навчання образотворчого мистецтва у ВНЗ. – К., 2016. 	30	
<p>Тема 3. Етюд оголеної фігури зі спини у багатоколірному середовищі.</p> <p>Вивчення особливостей живопису оголеного тіла під впливом колірних контрастів та рефлексів від поліхромного оточення. Визначення ролі освітлення в даній постановці.</p> <p>Рекомендовані інформаційні джерела:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Бесчастнов Н.П. и др. Живопись: Учебное пособие для студ. высш. учеб. заведений– М.: ВЛАДОС, 2003. 2. Шашков Ю.П. Живопись и ее средства: Учебное пособие для вузов.-М.: Ис-во, 2006. 3. Шевнюк О.Л. Методика навчання образотворчого мистецтва у ВНЗ. – К., 2016. 		
<p>Модуль 2. Живопис людини у поєднанні з об'єктами оточення.</p>	78	
<p>Тема 4. Живопис оголеної натурниці в складному ракурсі з відображенням у дзеркалі.</p> <p>Робота над живописною композицією від задуму до повно форматного виконання з відповідною й колірною гамою. Особливості живопису композиції, що має змінений простір, визначений відображенням у дзеркалі. Вплив поліхромного оточення, великих масивних рефлексів (від неба, кольору стін тощо) на колір елементів зображення. Моделювання форми кольором.</p> <p>Рекомендовані інформаційні джерела:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Бесчастнов Н.П. и др. Живопись: Учебное пособие для студ. высш. учеб. заведений– М.: ВЛАДОС, 2003. 2. Шашков Ю.П. Живопись и ее средства: Учебное пособие для вузов.-М.: Ис-во, 2006. 3. Шевнюк О.Л. Методика навчання образотворчого мистецтва у ВНЗ. – К., 2016. 	40	

<p>Тема 5. Характерний поясний портрет натурника (натурниці) у головному уборі. Робота по створенню виразного художнього образу. Насичення постановки доцільною до задуму атрибутикою та логічне поєднання її з постаттю людини. Рекомендовані інформаційні джерела:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Бесчастнов Н.П. и др. Живопись: Учебное пособие для студ. высш. учеб. заведений– М.: ВЛАДОС, 2003. 2. Шашков Ю.П. Живопись и ее средства: Учебное пособие для вузов.-М.: Ис-во, 2006. 3. Шевнюк О.Л. Методика навчання образотворчого мистецтва у ВНЗ. – К., 2016. 	38	
<p>Тема 6. Творча композиція з весняних квітів. Створення яскравого художнього образу весняного букету засобами пастозного живопису. Передача освітлення, об'єму окремих і загальних форм, глибини простору. Рекомендовані інформаційні джерела:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Бесчастнов Н.П. и др. Живопись: Учебное пособие для студ. высш. учеб. заведений– М.: ВЛАДОС, 2003. 2. Шашков Ю.П. Живопись и ее средства: Учебное пособие для вузов.-М.: Ис-во, 2006. 3. Шевнюк О.Л. Методика навчання образотворчого мистецтва у ВНЗ. – К., 2016. 		

4.2. Плани лабораторних занять

№ з/п	Тематика лабораторних занять.	К-сть годин
Змістовий модуль 1. Тематичний живопис об'єктів навколишнього середовища з включенням постаті людини.		
1	<p>Тема 1. Живопис складного тематичного багатопланового натюрморту. Виконати побудову натюрморту певного історичного періоду з відповідною до нього атрибутикою й колірною гамою. Матеріали: полотно або ґрунтований картон, олійні, темперні або гуашеві фарби, олівці, пензлі, формат А-1. Мета: вдосконалення володіння технікою олійного живопису; передача змістового насичення натюрморту з доцільною до задуму атрибутикою за допомогою техніки живопису. Рекомендовані інформаційні джерела:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Бесчастнов Н.П. и др. Живопись: Учебное пособие для студ. высш. учеб. заведений– М.: ВЛАДОС, 2003. 2. Шашков Ю.П. Живопись и ее средства: Учебное пособие для вузов.-М.: Ис-во, 2006. 3. Шевнюк О.Л. Методика навчання образотворчого мистецтва у ВНЗ. – К., 2016. 	22
2	<p>Тема 2. Живопис фігури людини в історичному костюмі та в антуражі. Виконати живопис фігури людини в історичному костюмі. Передати об'ємну форму, що вгадується під масивом драперій. Показати особливості тканини, що обіймає фігуру, її фактуру, оздоблення візерунком та характерними деталями. Матеріали: полотно або ґрунтований картон, олійні, темперні або гуашеві фарби, олівці, пензлі, формат А-1. Мета: створення художнього образу при живописі постаті людини, вдосконалення володіння технікою олійного живопису. Рекомендовані інформаційні джерела:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Бесчастнов Н.П. и др. Живопись: Учебное пособие для студ. высш. учеб. заведений– М.: ВЛАДОС, 2003. 	30

	<p>2. Шашков Ю.П. Живопись и ее средства: Учебное пособие для вузов.-М.: Ис-во, 2006.</p> <p>3. Шевнюк О.Л. Методика навчання образотворчого мистецтва у ВНЗ. – К., 2016.</p>	
Змістовий модуль 2. Живопис людини у поєднанні з об'єктами оточення.		
3	<p>Тема 4. Живопис оголеної натурниці в складному ракурсі з відображенням у дзеркалі.</p> <p>Виконати живопис композиції з оголеною натурницею в складному ракурсі та в тематичному антуражі з відображенням у дзеркалі.</p> <p>Матеріали: полотно або ґрунтований картон, олійні, темперні або гуашеві фарби, олівці, пензлі, формат А-1.</p> <p>Мета: створення художнього образу при живописі постатей людини, вдосконалення володіння технікою олійного живопису; передача змістового насичення постановки доцільною до задуму атрибутикою за допомогою техніки живопису; врахування зв'язок кольору фігури людини і середовища, моделювання кольором форми і передача її засобами малярства.</p> <p>Рекомендовані інформаційні джерела:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Бесчастнов Н.П. и др. Живопись: Учебное пособие для студ. высш. учеб. заведений– М.: ВЛАДОС, 2003. 2. Шашков Ю.П. Живопись и ее средства: Учебное пособие для вузов.-М.: Ис-во, 2006. 3. Шевнюк О.Л. Методика навчання образотворчого мистецтва у ВНЗ. – К., 2016. 	40
4	<p>Тема 5. Характерний поясний портрет натурника (натурниці) у головному уборі.</p> <p>Виконати живописний портрет з акцентуванням на створення виразного художнього образу.</p> <p>Матеріали: полотно або ґрунтований картон, олійні, темперні або гуашеві фарби, олівці, пензлі, формат А-1.</p> <p>Мета: логічно поєднати атрибутику з постаттю людини.</p> <p>Рекомендовані інформаційні джерела:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Бесчастнов Н.П. и др. Живопись: Учебное пособие для студ. высш. учеб. заведений– М.: ВЛАДОС, 2003. 2. Шашков Ю.П. Живопись и ее средства: Учебное пособие для вузов.-М.: Ис-во, 2006. 3. Шевнюк О.Л. Методика навчання образотворчого мистецтва у ВНЗ. – К., 2016. 	38

4.3. Організація самостійної роботи студентів

№ теми	Тема	Зміст роботи	К-ть год.
1	Тема 1. Живопис складного тематичного багатопланового натюрморту.	<u>Завдання.</u> Завершення лабораторної роботи. Стилiстична переробка складного тематичного натюрморту. Матеріал: полотно або ґрунтований картон, олійні або темперні фарби.	40
2	Тема 2. Живопис фігури людини в історичному костюмі та в антуражі	<u>Завдання.</u> Завершення лабораторної роботи.	30

3	Тема 3. Етюд оголеної фігури зі спини у багатоколірному середовищі.	<u>Завдання.</u> Виконати етюд оголеної фігури зі спини з контрастним освітленням. Вивчити особливості живопису оголеного тіла під впливом колірних контрастів та рефлексів від поліхромного оточення. Врахувати колір та інтенсивність світла, визначивши його вплив на яскравість колірних рефлексів на тілі. <u>Матеріали:</u> полотно або ґрунтований картон, олійні або темперні фарби.	26
4	Тема 4. Живопис оголеної натурниці в складному ракурсі з відображенням у дзеркалі.	<u>Завдання .</u> Завершення лабораторної роботи	40
5	Тема 5. Характерний поясний портрет натурника (натурниці) у головному уборі.	<u>Завдання .</u> Завершення лабораторної роботи	44
6	Творча композиція з весняних квітів	<u>Завдання .</u> Виконати живопис букету весняних квітів, створивши яскравий художній образ засобами пастозного живопису. Матеріали: полотно або ґрунтований картон, олійні або темперні фарби.	50

Рекомендовані інформаційні джерела:

1. Бесчастнов Н.П. и др. Живопись: Учебное пособие для студ. высш. учеб. заведений– М.: ВЛАДОС, 2003.
2. Шашков Ю.П. Живопись и ее средства: Учебное пособие для вузов.-М.: Ис-во, 2006.
3. Шевнюк О.Л. Методика навчання образотворчого мистецтва у ВНЗ. – К., 2016.

V. Контроль якості знань студентів

5.1.Форми і методи поточного контролю

Види навчальних робіт	Бали
1 семестр	
Живопис складного тематичного багатопланового натюрморту.	40
Живопис фігури людини в історичному костюмі та антуражі	40
Етюд оголеної фігури, повернутої спиною, у багатоколірному середовищі.	10
Стилістична переробка натюрморту	10
Поточний рейтинговий бал	100
2 семестр	
Живопис оголеної натурниці в складному ракурсі та з відображенням у дзеркалі.	50
Характерний поясний портрет натурника (натурниці) у головному уборі.	40
Етюд весняних квітів	10
Поточний рейтинговий бал	100

5.2. Форми і методи підсумкового контролю

№п/п	Вид навчальної діяльності	Кількість балів
------	---------------------------	-----------------

	1 семестр	
1	Поточний рейтинговий бал - залік	100
	2 семестр	
2	Підсумковий рейтинговий бал - екзамен	100

КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ НАВЧАЛЬНО-ТВОРЧИХ РОБІТ				
	5 балів	4 бали	3 бали	0 балів
Змістова повнота й оригінальність навчально-творчої роботи 33,3%	Ідея навчально-творчої роботи повністю відповідає змісту завдання, є художньо виразною та цілісною, самостійною та інформативною	Ідея навчально-творчої роботи відповідає змісту завдання, є досить виразною та інформативно, містить елементи оригінальності	Ідея навчально-творчої роботи частково відповідає змісту завдання, є маловиразною й малоінформативно, що ґрунтується на існуючих зразках	Ідея навчально-творчої роботи не відповідає змісту завдання або є невиразною та шаблонною
Образотворча грамотність навчально-творчої роботи 33,3%	Студент застосовує закони і прийоми композиції (єдність, контраст, баланс, рух, домінанта, ритм тощо), колірні гармонії, використовує образотворчі техніки з майстерністю	Студент частково застосовує закони і прийоми композиції (єдність, контраст, баланс, рух, домінанта, ритм тощо), колірні гармонії, використовує образотворчі техніки з достатнім вмінням	Студент застосовує закони і прийоми композиції, колірні гармонії та використовує образотворчі техніки на елементарному рівні	Студент ігнорує закони і прийоми композиції, колірні гармонії, не володіє образотворчими техніками
Презентація 33,3%	Студент дотримується послідовності виконання всіх стадій навчально-творчого завдання, результат роботи характеризується акуратністю та контролем за процесом	Студент загалом дотримується послідовності виконання всіх стадій навчально-творчого завдання, поодинокі моменти неакуратної роботи не впливають на загальне художнє враження	Студент слабо опанував послідовності виконання всіх стадій навчально-творчого завдання, неконтрольованість і неакуратність процесів заважає художньому сприйманню кінцевого результату	Студент ігнорує грамотну послідовності виконання всіх стадій навчально-творчого завдання, робота виконано неакуратно та поза творчим контролем

Шкала оцінювання: національна та ECTS

Сума балів за всі види навчальної діяльності	Оцінка ECTS	Оцінка за національною шкалою	
		для екзамену, курсового проекту (роботи), практики	для заліку
90 – 100	A	відмінно	зараховано
80-89	B	добре	
70-79	C		
65-69	D	задовільно	
60-64	E		
35-59	FX	незадовільно з можливістю повторного складання	не зараховано з можливістю повторного складання
0-34	F	незадовільно з обов'язковим повторним вивченням дисципліни	не зараховано з обов'язковим повторним вивченням дисципліни

VI. Навчально-методична карта дисципліни “ Академічний живопис”

Всього 360 год., самостійна робота – 230 год., лекції – 0 год., аудиторні заняття — 130 год., лабораторні – 130 год.

I семестр

Тиждень	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
Модулі	МОДУЛЬ 1 Тематичний живопис об’єктів навколишнього середовища з включенням постаті людини.												
Лекції													
Дати													
Теоретичні розділи													
Теми лекцій													
Лабораторні заняття	Живопис складного тематичного багатопланового натюрморту.				Живопис фігури людини в історичному костюмі та в антуражі.				Етюд оголеної фігури зі спини у багатоколірному середовищі.				
Самостійна робота	Завершення лабораторної роботи.				Завершення лабораторної роботи.				Виконання етюду фігури				
Види контролю	Оцінювання				Оцінювання				Оцінювання				
ЗАЛІК													

II семестр

Тиждень	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
Модулі	МОДУЛЬ 2 Живопис людини у поєднанні з об’єктами оточення.												
Лекції													
Дати													
Теоретичні розділи													
Теми лекцій													
Лабораторні заняття	Живопис оголеної натурниці в складному ракурсі з відображенням у дзеркалі.				Характерний поясний портрет натурника (натурниці) у головному уборі.				Творча композиція з весняних квітів.				
Самостійна робота	Завершення лабораторної роботи.				Завершення лабораторної роботи.				Виконання творчої композиції				
Види контролю	Оцінювання				Оцінювання				Оцінювання				
ЕКЗАМЕН													

VII. Основні і допоміжні інформаційні джерела для вивчення курсу Основна

1. Аксенов Ю., Левидова М. Цвет и линия. Практическое руководство по рисунку и живописи.- М.: Сов.художник.1986.
2. Алексеев С.С. О колорите.-:Изобр. и-во . 1974.
3. Алпатов М.В. Композиция и живопись.-М.:Искусство,1987.
4. Беда Г.В. Живопись. Учебник для пединститутков.-М.:Просв.,1986.
5. Бесчастнов Н.П. и др. Живопись: Учебное пособие для студ. высш. учеб. заведений– М.: ВЛАДОС, 2003.
6. Волков Н.Н. Цвет в живописи.-М.:Сов.художник., 1965.
7. Виннер А.В. Как работают мастера живописи.-М.:Сов.худ.,1965.
8. Гренберг Ю.И. Технология живописи.-М.:Искусство, 1982.
9. Жегин Л.Ф. Язык живописного произведения.-М.:Искусство,1970.
10. Зурбаян Т. Краски разных времен.-М.:Искусство.1970.
11. Иогансон Б.В. О живописи.-М.:Сов.художник.1969.
12. Кочик О.Я. Живописная система Б.Борисова-Мусатова.-М.:И-во,1980.
13. Одноралов Н.В. Материалы в изобразительном искусстве.Пос.для учителей.- М.:Просвещение. 1983.
14. Перепелкина Г.П. Искусство смотреть и видеть.-М.:Просв.,1982.
15. Пучков А.С. Методика работы над натюрмортом.-М.:Просв.1982.
16. Стасевич В.Н. Пейзаж. Картина и действительность.-М.:Ис-во.1981.
17. Шашков Ю.П. Живопись и ее средства: Учебное пособие для вузов.-М.: Ис-во, 2006.
18. Шевнюк О.Л. Методика навчання образотворчого мистецтва у ВНЗ. – К., 2016.

Допоміжна:

1. Алпатов М.В.и др. Искусство:Живопись. Скульптура. Архитектура. Графика. Кн.для учителя. В 3-х томах. Изд.4-е доп.- М.:Просв. 1989.
2. Від ремесла до творчості. Довідник /Упоряд.Легенький Ю.Г./- К.:Час,1990
3. Зайцев А.С. Советы мастеров. – Л., Искусство,1973.
4. Капланова С.Г. От замысла и натуры к законченному произведению.- М.:Изобр.и-во.1981.
5. Каменева Е.О. Твоя палитра.- М.:Дет. лит-ра,1977.
6. Ковалев Ф.В. Золотое сечение в живописи. - К.:ВШ,1989.
7. Мастера иск-ва об искусстве /под ред.Гувера А.А./в 7-ми т.
8. Неменский Б.М. Распахни окно.- М.:Просвещение. 1974.
9. Ненарокова И.С. Солнечная палитра.- М.:Сов.худ.1982.
10. Рисунок. Живопись. Композиция. Хрестоматия. Уч.пособие для педин-ов / сост.Ростовцев Н.Н. и др./- М.:Просвещение. 1989.
11. Савицкий Г.Д. Молодым художникам о мастерстве.- М.:Изо-гиз,1960.
12. Советы мастеров. Живопись и графика.2 изд.- Л.: Художник, 1979.
13. Стасевич В.Н. Пейзаж. Картина и действительность.- М.:Ис-во,1981.
14. Школа изобразительного искусства /в 10 Т./ - М.: Академия художеств СССР,1964-1970.

VIII. Доповнення та зміни, внесені до робочої програми в 20__/20__ н.р.